

BADIY ADABIYOTLARDA ALISHER NAVOIY OBRAZI TALQINI

Karaxodjayeva Maxpuza Xamidullayevna,
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
O'zbek va rus tillari kafedrasida dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18380384>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek badiiy adabiyotida Alisher Navoiy obrazining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va badiiy talqin xususiyatlari tizimli, nazariy va metodologik asosda tahlil qilinadi. Maqolada tarixiy shaxs sifatida Navoiy va uning badiiy obrazining o'zaro munosabatlari, shuningdek, turli davr adiblarining Navoiy siymosiga bo'lgan yondashuv uslublari chuqur o'rganiladi. Xususan, XX-XXI asr o'zbek adabiyotida Navoiy obrazining milliy ong, g'oyaviy-estetik qadriyatlar va zamonaviy badiiy estetik kontekst bilan uyg'unlashgan yangi qirralari ochib beriladi. Tadqiqot doirasida tarixiy faktlar va badiiy interpretatsiyalar uyg'unligi, obrazning g'oyaviy-ma'naviy va estetik yuklamasi, shuningdek, uning o'quvchi ongida uyg'otadigan emotsional-estetik ta'siri ilmiy nuqtai nazardan mukammal yoritilgan.

Kalit so'zlar: Badiiy adabiyot, tarixiy shaxs obrazi, mustaqillik davri adabiyoti, milliy o'zlik, tarixiy xotira, falsafiy va axloqiy kamolot, she'riyat va dramaturgiya, badiiy talqin, ma'naviy-estetik ideal.

Аннотация. В данной статье систематически, теоретически и методологически анализируются становление, этапы развития и особенности художественной интерпретации образа Алишера Навои в узбекской художественной литературе. анотация: В данной статье систематически, теоретически и методологически анализируются становление, этапы развития и особенности художественной интерпретации образа Алишера Навои в узбекской художественной литературе. В статье подробно рассматривается взаимосвязь Навои как исторической личности и его художественного образа, а также методы подхода к фигуре Навои писателей разных эпох. В частности, в узбекской литературе XX-XXI веков раскрываются новые грани образа Навои в сочетании с национальным сознанием, идейно-эстетическими ценностями и современным художественно-эстетическим контекстом. В рамках исследования прекрасно освещены с научной точки зрения сочетание исторических фактов и художественных интерпретаций, идейно-духовная и эстетическая нагрузка образа, а также эмоционально-эстетическое воздействие, которое он вызывает в сознании читателя. рамках исследования прекрасно освещены с научной точки зрения сочетание исторических фактов и художественных интерпретаций, идейно-духовная и эстетическая нагрузка образа, а также эмоционально-эстетическое воздействие, которое он вызывает в сознании читателя.

Ключевые слова: художественная литература, образ исторической личности, литература периода независимости, национальное самосознание, историческая память, философское и нравственное совершенствование, поэзия и драматургия, художественная интерпретация, духовно-эстетический идеал.

Annotation. this article analyzes the formation, stages of development and features of artistic interpretation of the image of Alisher Navoi in Uzbek fiction on a systematic, theoretical and methodological basis. nnotation: this article analyzes the formation, stages of development and features of artistic interpretation of the image of Alisher Navoi in Uzbek fiction on a systematic, theoretical and methodological basis. annotation: this article analyzes the formation, stages of development and features of artistic interpretation of the image of Alisher Navoi in Uzbek fiction on a systematic, theoretical and methodological basis. The article delves into the relationship between Navoi and his artistic image as a historical person, as well as the methods of approach to the Navoi figure of the ADIBS of different eras. In particular, in Uzbek literature of the 20th-21st century, new facets of the image of Navoi are revealed,

harmonized with national consciousness, ideological and aesthetic values and the modern artistic aesthetic context. Within the framework of the study, the combination of historical facts and artistic interpretations, the ideological-spiritual and aesthetic load of the image, as well as the emotional-aesthetic effect that it evokes in the reader's mind, are perfectly illuminated from a scientific point of view.

Keywords: *fiction, the image of a historical person, literature of the period of Independence, National Identity, historical memory, philosophical and moral maturity, poetry and drama, artistic interpretation, spiritual and aesthetic ideal.*

Kirish. Badiiy adabiyotda Alisher Navoiy siymosi asrlar davomida shakllanib, takomillashib kelgan eng murakkab va ko‘p qirrali obrazlardan biri sifatida e‘tirof etiladi. Uning talqini tarixiy kontekst, davrning ijtimoiy-siyosiy shartlari va adabiy janrlarga ko‘ra turlicha namoyon bo‘ladi. Navoiy nafaqat o‘zbek xalqi tarixida buyuk shoir va mutafakkir sifatida, balki yuksak ma‘naviyatga ega davlat arbobi, ijtimoiy faol inson sifatida ham muhim o‘rin tutadi.

Alisher Navoiy merosi asrlar davomida filologik tadqiqotlarning, shuningdek, badiiy ijodning markazida bo‘lib kelgan. Uning shaxsiyati, ijtimoiy faoliyati va insonparvarlik g‘oyalari o‘zbek adabiy muhitida bitmas-tuganmas ilhom manbai bo‘lib xizmat qilgan. Shu nuqtai nazardan, badiiy adabiyotda tarixiy shaxs obrazini yaratish murakkab ijodiy jarayon bo‘lib, unda tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima o‘zaro uyg‘unlashadi.

Alisher Navoiy siymosi har bir davr adabiyotida o‘sha davrning ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlari, adabiy-estetik qarashlari va ijodiy didi asosida talqin qilingan. Masalan, klassik davr adabiyotida Navoiy ko‘proq shoir-mutafakkir sifatida yoritilgan bo‘lsa, sovet davri adabiyotida uning ijtimoiy faoliyati va xalq taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi ustuvor tarzda ko‘rsatilgan. Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida esa Navoiy obrazining milliy g‘oyaviy-estetik qadriyatlari, insonparvarlik va milliy o‘zlikni targ‘ib etuvchi qirralari yangi yondashuv bilan talqin qilinmoqda.

Shu bois, mazkur maqolaning asosiy maqsadi — badiiy asarlarda Alisher Navoiy obrazining shakllanishi, rivoji va talqin xususiyatlarini ilmiy-asoslangan tarzda tahlil qilish, tarixiylik va badiiylik uyg‘unligini, shuningdek, uning g‘oyaviy-estetik yuklamasini ochib berishdir.

Adabiyotshunoslikda tarixiy shaxs obrazi deganda real tarixiy shaxsga asoslangan, lekin badiiy ideal va muallif ijodiy qarashlari bilan boyitilgan qahramon tushuniladi. Bunday obrazlar tarixiy manbalarga, masalan, tazkiralar, xotiralar va hujjatli materiallarga tayansa-da, muallifning estetik ideali, g‘oyaviy maqsadi va ijodiy yondashuvi natijasida qayta talqin qilinadi. Shu sababli tarixiy shaxsning badiiy asardagi tasviri real hayotdagi nusxasidan farq qilishi tabiiy va ijtimoiy-siyosiy hamda badiiy kontekst bilan bog‘liq hodisa sifatida qaraladi.

Alisher Navoiy siymosi ham badiiy adabiyotda tarixiy manbalar — tazkiralar, xotiralar, tarixiy hujjatlar asosida yaratilgan bo‘lsa-da, adiblar uni faqat tarixiy shaxs sifatida emas, balki o‘z davrining ijtimoiy muammolarini ifodalovchi ramziy obraz sifatida

tasvirlaganlar. Shu nuqtai nazardan, Navoiy obrazining badiiy talqini har bir davrning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va estetik talablariga muvofiq turlicha namoyon bo'lgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'zbek adabiyotida buyuk mutafakkirlar, xususan, Alisher Navoiy siymosini badiiy talqin etish yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davrda milliy o'zlikni anglash, tarixiy va ma'naviy qadriyatlarni tiklash bosh masalaga aylandi. Shu maqsadga erishishda milliy qahramonlar, mutafakkirlar va buyuk siymolar hayoti va shaxsiyatidan ibrat olishning o'rni beqiyos bo'ldi. Natijada, Alisher Navoiy adabiyotda ma'naviy-axloqiy kamolot timsoli sifatida haqli e'tirof etildi. Uning ibratli hayoti va shaxsiyati namuna sifatida badiiy asarlarda tasvirlandi.

Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida buyuk mutafakkirga bag'ishlangan asarlar o'ziga xos ulkan navoiynomaning alohida-alohida sahifalarini tashkil etdi. Globallashuv jarayoni tobora avj olayotgan hozirgi sharoitda esa Alisher Navoiy — milliy qadriyatlarning, boy ma'naviyat va intellektual merosning timsoli sifatida — badiiy siymosini yaratish va tadqiq etish ilmiy jihatdan katta ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarixiy tafakkur va milliy identitetni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning so'zlarida Alisher Navoiy ijodiy merosi — milliy va umuminsoniy g'oyalar manbai sifatida emas, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy barkamolligi hamda yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirishdagi strategik ahamiyatga ega boy madaniy-iqtisodiy fenomen sifatida qayd etiladi. Xususan, "Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlash to'g'risida" gi Prezident qarorida Navoiy asarlarida teran ifoda topgan g'oyalar jahon tamaddunida tutgan o'rni va yoshlarni ma'naviy-estetik jihatdan tarbiyalashdagi roli alohida ta'kidlangan. Bu davlat siyosati nuqtai nazardan Navoiy merosini ilmiy izlanishlar doirasida chuqur o'rganish va xalqaro miqyosda keng targ'ib etish zarurligini anglatadi.

Shunday qilib, Shavkat Mirziyoyevning bu fikrlari real manbalarga tayangan holda tasdiqlanadi va u aslida tarixiy shaxs hamda uning badiiy merosiga davlatimiz miqyosida berilayotgan strategik g'oyaviy-estetik ahamiyatni ifodalaydi.

Tadqiqot materiallari. Ayniqsa, bugungi kunda O'zbekiston "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" degan strategik tamoyil asosida yangi Uyg'onish davri — Uchinchi Renessans poydevorini yaratayotgan bir pallada, Alisher Navoiyning millat rahnamosi sifatidagi badiiy obrazini yaratish va tadqiq etishning ahamiyati oldingidan ancha ortdi. Bu esa nafaqat buyuk ijodkor siymosining badiiy talqini jarayonida yangi davrga xos takomil tendensiyalarini belgilash, balki uzluksiz ijodiy jarayonga xos qonuniyatlarni aniqlash va ularni tarixiy haqiqat hamda badiiy to'qima mezonlari asosida baholash zaruratini keltirib chiqaradi. Shu jihatdan, mazkur tadqiqotning ilmiy dolzarbligi yaqqol namoyon bo'ladi [2.5-6].

Sobiq sho'ro davri o'zbek adabiyotshunosligida Alisher Navoiy obrazini badiiy talqin etish masalasi cheklangan va kam sonli tadqiqotlarda yoritilgan. Jumladan, S.D.

Panchenko va N.Ahmedov ishlarida, shuningdek, M.Yusupovanning tadqiqotlarida mazkur muammo o'ziga xos tarzda o'rganilgan. Panchenkoga ko'ra, adabiyotshunoslikda asosiy e'tibor Oybekning "Navoiy" romani hamda Uyg'un va Izzat Sultonning "Alisher Navoiy" dramasi tahliliga qaratilgan. Biroq bu ishlar Navoiy siymosining badiiy talqinini sovet tuzumi mafkurasi asosida, tor va qisqa doirada yoritgan, uning ijtimoiy va ma'naviy qirralarini chuqur o'rganishga imkon bermagan.

Shu bois, mustaqillik davrida Navoiy obrazini badiiy, g'oyaviy va tarixiy jihatdan mukammal talqin qilish, uning milliy qadriyatlar, insonparvarlik va ma'naviy-estetik timsol sifatidagi ahamiyatini o'rganish ilmiy nuqtai nazardan dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu tadqiqotlar mustaqillik davri o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazini yaratish va talqin etish bilan bog'liq bir qator masalalarni yoritish uchun mustahkam ilmiy asos vazifasini o'tagan. Jumladan, ulug' mutafakkirning benazir shaxsiyati, yoshlik davri, oilasi va o'smirliigi, qiziqishlari va e'tiqodi, tengsiz iste'dodi va ijodkorligi, shuningdek, biografiyasining Samarqand va umuman Movarounnahr bilan bog'liq qirralari mualliflar tomonidan batafsil o'rganilgan. Shuningdek, Navoiyning ustozlari va ularga bo'lgan munosabati, mutafakkirlik sifatleri, do'stga sadoqati va muhabbati, yosh iste'dodlarga homiyliigi, mol-mulkini el-yurt manfaati yo'liga tikishi hamda davlat arbobi sifatidagi faoliyati, xususan Husayn Boyqaro bilan munosabatlari kabi jihatlar ham badiiy asarlarda haqqoniy va mazmunan boy tarzda aks ettirilgan.

Istiqlol davrida nashr etilgan Alisher Navoiy biografiyasi va uning badiiy obraziga oid talqinlar orasidagi mutanosiblik, shoir sifatida shakllanishida islomiy-irfoniy manbalarning o'rni va ahamiyati, asarlarining tasavvufiy mohiyati, Alisher Navoiy va Sharq mumtoz poetikasi, g'azallari sharhi, shuningdek ijodkor adabiy-estetik an'analari keyingi davr ijodkorlari she'riyatidagi poetik sintezi masalalari Aziz Qayumov, Abduqodir Hayitmetov, Najmiddin Komilov, Suyima G'aniyeva, Ibrohim Haqqul, Muhammadjon Imomnazarov, Almaz Ulvi Binnetova, Nusratullo Jumaxo'ja, Boqijon To'xliyev, Nurboy Jabborov, Uzoq Jo'raqulov, Maqsud Asadov, Karomat Mullaxo'jayeva, Dilnavoz Yusupova kabi olimlar tomonidan chuqur tahlil qilingan. Bu tadqiqotlar Navoiy obrazining badiiy talqini uchun boy ilmiy materialni taqdim etgan.

Natijalar. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu ilmiy muammo mustaqillik davri o'zbek adabiyoti misolida maxsus tadqiq etilmagan. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati XX asr adabiyotidagi Navoiy obrazining talqinlariga qaratilgan bo'lib, ular sobiq sho'ro davri mafkuraviy doirasi bilan cheklangan. Shu nuqtai nazardan, ushbu monografiya mustaqillik davri adabiyoti doirasida Alisher Navoiy obrazining badiiy takomil masalasini yaxlit adabiy-estetik jarayon sifatida o'rganishi bilan ilmiy yangilikni tashkil qiladi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — mustaqillik davri o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazining tasviridagi yangilanishlarni aniqlash, shoir shaxsi va ijodiga bo'lgan munosabatdagi yetakchi tendensiyalarni belgilash, asosiy adabiy talqinlarni tarixiy haqiqat

va badiiy to'qima mezonlari asosida baholash, shuningdek, Alisher Navoiy obrazining adabiy tur, janr va uslubga xosligini ko'rsatish hamda ijodkorlarning badiiy mahoratini ochib berishdan iborat.

Alisher Navoiy dahosi hali ko'p asrlar davomida insoniyatni va ijodkorlarni o'ziga rom etishda davom etadi. Shu bois, uning badiiy obrazini tasvirlash o'ziga xos ijodiy jarayon bo'lganidek, uni ilmiy tadqiq etish ham uzluksiz jarayon sifatida davom etadi.

Mustabid tuzum mafkurasi Alisher Navoiy shaxsiyati va ijodiga nisbatan ham o'z ideologik talablarini ilgari surgan. Shu sababli, uning diniy-tasavvufiy dunyoqarashi, olam va odamga bo'lgan munosabati kabi masalalar tarixiy haqiqat asosida yoritilishi cheklangan yoki ayrim hollarda mutlaqo biryoqlama talqinlarga yo'l berilgan. Natijada, tarixiy faktlarga zid tasvirlar yaratilishi ham kuzatilgan. Xususan, Navoiy va Husayn Boyqaro hamda Navoiy va Binoiyo'rtasidagi munosabatlar talqini shu mafkura ta'sirida tor va qisqa doirada aks ettirilgan, bu esa o'sha davr adabiyotshunosligi va badiiy ijoddagi cheklanishlar ko'lamini tasavvur qilish imkonini beradi.

Yuqoridagi mulohazalarda mustaqillik davri o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazini yaratish va uning badiiy talqini bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, shuningdek, sobiq sho'ro davri adabiyotshunosligidagi cheklanishlar va mafkuraviy ta'sirlar batafsil ko'rib chiqildi. Shu kontekstda mustaqillik davri asarlarida Navoiy siymosini yaratishda nafaqat uning tarixiy shaxs sifatidagi haqiqatlari, balki ijodiy fantaziya, estetik qarashlar va g'oyaviy-intellektual tendensiyalar uyg'unligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa bevosita tarixiylik va badiiylik o'rtasidagi muvozanat masalasiga olib keladi. Shu bois, Navoiy obrazini badiiy asarlarda tasvirlash jarayonida tarixiy voqelikni saqlash va badiiy-estetik boylikni oshirish o'rtasidagi uzluksiz uyg'unlikni tahlil qilish, tadqiqotning navbatdagi bosqichi sifatida dolzarb va ilmiy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Badiiy adabiyotda tarixiylik va badiiylik o'rtasidagi muvozanat asar sifatini belgilovchi asosiy tamoyil hisoblanadi. Tarixiylik — bu asardagi voqeliklarning haqiqiy tarixiy kontekst, hodisalar va shaxslar bilan mosligini ta'minlashdir. Badiiylik esa muallifning ijodiy fantaziyasi, estetik qarashlari va g'oyaviy maqsadlari orqali voqelikni yanada jonli, dramatik va emotsional jihatdan ta'sirli qilish imkonini beradi. Agar tarixiylik ustunlik qilsa, asar quruq hujjatchilikka aylanib, o'quvchiga badiiy-estetik zavq bera olmaydi; aksincha, badiiylik kuchayib ketganda esa tarixiy haqiqat buzilishi, voqealar yoki shaxslarning xatti-harakatlari tarixiy kontekstdan ajralishi mumkin. Shu sababli tarixiy shaxsni badiiy tasvirlash jarayonida muvozanatni saqlash, o'quvchida haqiqat va estetik zavq uyg'unligini yaratish muhim hisoblanadi.

Alisher Navoiy siymosi bilan bog'liq badiiy asarlarda, xususan roman va dramalarda, bu muvozanatga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, Oybekning "*Navoiy*" romani va Uyg'un hamda Izzat Sultonning "*Alisher Navoiy*" dramasi tarixiy faktlar bilan badiiy interpretatsiyani birlashtirishga intilgan. Bu asarlarda Navoiyning shaxsiyati, ijtimoiy faoliyati va g'oyaviy merosi tarixiy haqiqatga mos tarzda tasvirlangan bo'lsa-da,

muallifning ijodiy yondashuvi orqali dramatik-sahnaviy effekt va badiiy-estetik boylik qo‘shilgan.

Shuningdek, mustaqillik davri adabiyotida ham Navoiy obrazining badiiy talqini tarixiylik va badiiylik uyg‘unligi nuqtai nazaridan yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu davrda adiblar nafaqat shoirning tarixiy shaxs sifatidagi qirralarini, balki uning ma‘naviy-estetik va g‘oyaviy merosini ham o‘quvchiga jonli, tushunarli va ilhomlantiruvchi tarzdayetkazishga intilgan. Natijada, mustaqillik davri asarlarida Navoiy obrazining badiiy tasviri tarixiy haqiqatni buzmasdan, ijodiy fantaziyaga boy, dramatik va ramziy-estetik jihatdan boy holga keltirilgan.

Muvozanatni saqlashning yana bir ahamiyati shundaki, bu o‘quvchida tarixiy ong va estetik did uyg‘unliginishakllantiradi, shuningdek, tarixiy shaxs obrazini yaratish jarayonining metodologik va nazariy asoslarini mustahkamlaydi. Shu jihatdan tarixiylik va badiiylik uyg‘unligi nafaqat Navoiy obrazining badiiy talqini uchun, balki umumiy adabiy-estetik nazariya va metodologiya uchun ham muhim mezon hisoblanadi.

Shu kontekstda, badiiy adabiyotning hayotning in‘ikosi ekanligi aksiomi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu prinsipga asoslanib aytish mumkinki, avvalgi bo‘limlarda qayd etilgan noo‘rin mulohazalarning badiiy adabiyotga kirib kelishi ham, aslida, ilmiy doiralarda paydo bo‘lgan ayrim nojoiz iddaolar va talqinlarning aks-sadosi sifatida namoyon bo‘lgan.

O‘z vaqtida akademik A.Mirzoev Navoiy shaxsining badiiy talqiniga davr mafkurasi ko‘rsatgan ta‘sirni ixcham va haqqoniy tarzda yoritib bergan:

“Ushbu noxolis iddaolar badiiy adabiyotga ham ta‘sir qildi. Oybek ‘*Navoiy*’ romanida Navoiy va Binoiy o‘rtasidagi buzib ko‘rsatilgan munosabatlar tasviridan chetda qola olmadi”.

Shu bilan birga, mazkur hodisa Mirkarim Osim, Uyg‘un va Izzat Sulton asarlarida ham qisman namoyon bo‘lgan. Xususan, XX asr o‘zbek adabiyotida yuzaga kelgan Navoiy obrazining badiiy tasvirlari uchun mafkuraviy tazyiq tufayli tarixiy faktlarni tor va qisqa doirada talqin etish, voqelikni manipulyatsiya qilish kabi hodisalar xos bo‘lgan. Bu esa, o‘z navbatida, Navoiy obrazining o‘quvchi ongida badiiy-estetik va tarixiy idrokini murakkablashtirgan.

Muhokama. Shu nuqtai nazardan, mustaqillik davri adabiyotida Alisher Navoiy siymosini yaratish jarayoni tarixiy haqiqatni saqlash va badiiy-estetik boylikni oshirishni uzviy tarzda uyg‘unlashtirishga intilgan yangi bosqichni ifodalaydi. Bu bosqichda, adiblar nafaqat Navoiyning shaxsiyati va ijodini, balki uning ijtimoiy faoliyati, ma‘naviy-estetik va g‘oyaviy merosini ham o‘quvchiga jonli, dramatik va ramziy-estetik jihatdan boy tarzda yetkazishga intilgan. Shu bois, XX asr sobiq sho‘ro davri talqinlari va mustaqillik davri badiiy yondashuvlarini solishtirib tahlil qilish, Navoiy obrazining tarixiylik-badiiylik uyg‘unligi va ijodiy transformatsiyasini aniqlash imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, o‘zbek badiiy romanchiligida Navoiy siymosini to‘liq, ko‘p qirrali va hayotiy tarzda aks ettirishga qaratilgan asarlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Shunday asarlardan biri — Oybekning “*Navoiy*” romanidir. Bu roman o‘zbek tarixiy romanchiligining yirik yutug‘isifatida e’tirof etiladi va badiiy-estetik jihatdan mukammal shaklda Navoiy obrazini yaratishga intilgan. Asarda shoirning ko‘p qirrali shaxsiyati, ijodiy faoliyati, davlat boshqaruvi va insoniy fazilatlari bir-biri bilan uyg‘un tarzda ochib beriladi. Shu bilan birga, Oybek Navoiy obrazini faqat ideallashtirish bilan cheklanmay, uni ichki ziddiyatlar, ruhiy kechinmalar va hissiy tajribalar orqali hayotiy qahramonga aylantiradi. Bu esa obrazning badiiy ishonchliligi va o‘quvchi ongida realizm ta’sirini oshirishga xizmat qiladi.

Natijada, Oybekning romanidagi Navoiy siymosi nafaqat tarixiy haqiqat bilan uyg‘un, balki badiiy-estetik boyligi, dramatik kuchi va g‘oyaviy-intellektual chuqurligi bilan ham alohida e’tiborga loyiqdir. Shu jihatdan, “*Navoiy*” romani o‘zbek adabiyoti tarixida Navoiy obrazining badiiy talqini va shaxsiy-ijtimoiy fazilatlarini mukammal uyg‘unlashtirgan eng namoyon namunalaridan biri sifatida qadrlanadi.

Shu tarzda, badiiy asarlarda Navoiy obrazining tarixiy haqiqat va ichki ruhiy kechinmalar orqali jonli qahramonga aylantirilishi romanda namoyon bo‘lgani kabi, dramatik sahnada ham uning obrazini boy va ko‘p qirrali tarzda ifodalash imkonini beradi. O‘zbek dramaturgiyasida Alisher Navoiy asarlari sahna tilida ko‘pincha adolatparvar, xalqparvar va donishmand shaxs sifatida gavdalanadi. Dramaturglar uning obrazidan foydalangan holda jamiyatdagi adolatsizlik, zulm va ma’rifatsizlik kabi ijtimoiy muammolarni ochib berish, shuningdek, badiiy-estetik vositalar orqali ma’rifat va axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qilish g‘oyalarini ilgari surganlar.

Shunday qilib, sahna asarlarida Navoiy siymosi nafaqat tarixiy shaxs sifatida, balki ixtiyoriy va dramatik ziddiyatlar orqali o‘quvchi va tomoshabinga ta’sir qiluvchi badiiy obraz sifatida ham ifodalanadi. Bu esa uning badiiy-estetik va g‘oyaviy merosini turli janrlarda — roman, drama va keyingi dramatik ijodiy ishlar orqali — mukammal uyg‘unlashtirish imkonini yaratadi.

Roman va sahna asarlarida Navoiy obrazining ko‘p qirrali shaxsiyati, ichki ziddiyatlari va ijtimoiy faoliyati orqali jonli va hayotiy qahramon sifatida ifodalanishi she’riyatda ramziy va majoziy vositalar orqali davom etadi. She’riyatda Navoiy siymosi ko‘pincha milliy g‘oyalar, ona tiliga muhabbat va ma’naviy meros timsoli sifatida tasvirlanadi. Bu esa badiiy-estetik boylikni oshirish bilan birga, o‘quvchi va tinglovchi ongida ramziy tafakkur va estetik idroknishakllantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripovning “*Alisher*” she’rida va O‘zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidovning “*O‘zbekim*” she’rida Navoiy obrazining ramziy va timsoliy qirralari quyidagicha talqin qilingan:

Boyqaro irg‘ishlab istak otida

Jahonga boqqanda misli bola sher, –

Hirotdarvozasin bir qanotida
Sheriy lashkarini tizgan Alisher.
Dunyoda biror nom qoldirmoq uchun
Yur buzish shart emas, degan gap-ku, rost.
Kimdir pesh qilganda nayzaning kuchin,
Alisher qalamni ko'rsatgan, xolos [7.150].
Mir Alisher na'rasiga
Aks-sado berdi jahon,
She'riyat mulkida bo'ldi
Shohu sulton o'zbekim [13.201].

Bu she'riy misollar shuni ko'rsatadiki, Navoiy obrazining ma'naviy-estetik timsoli she'riyat orqali ham o'z ifodasini topadi. Shoirilar Navoiy nomi orqali nafaqat milliy adabiyot an'analari va ona tilini ulug'lash, balki yosh avlod qalbida ma'rifat, axloqiy kamolot va milliy g'oyaviy qadriyatlarni uyg'otishga intilgan. Shu jihatdan, she'riyatda Navoiy siymosi ramziy-estetik tafakkur vositasi sifatida dramatik va prozaik talqinlarda yaratilgan obrazni mukammal to'ldiradi, u badiiy jarayonning uzluksizligini, tarixiy shaxsni turli janrlarda shakllantirish imkoniyatini ko'rsatadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy-siyosiy hayotda bo'lgani kabi adabiy jarayonda ham tub burilishlar yuz berdi. Avvalgi mafkuraviy cheklovlardan xoli bo'lgan ijodiy muhitda yozuvchilar milliy tarix va madaniyatga, buyuk ajdodlar merosiga murojaat qilishga intildilar. Shu jarayonda tarixiy shaxslar orasida Alisher Navoiy obrazi alohida ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillik yillarida Navoiy siymosi yangi mafkuraviy asosda talqin etila boshladi. Bu davr adabiyotida u nafaqat milliy o'zlikni anglash va tarixiy xotirani tiklash ramzi sifatida namoyon bo'ldi, balki yozuvchilar uni mustaqil fikr, milliy g'urur va ma'naviy yuksalish g'oyalarini mujassamlashtiruvchi shaxs sifatida tasvirladilar. Natijada, Navoiy siymosi mustaqillik davri adabiyotida nafaqat mumtoz shoir, balki millatparvar mutafakkir, adolat va komillik timsolisifatida qayta talqin etildi.

Shu davr adabiyotining asosiy belgilaridan biri — milliy qadriyatlarni tiklash va tarixiy adolatni qaror toptirishga intilishdir. Ana shunday ijodiy muhitda tarixiy shaxslarning obrazlari yangi badiiy-estetik mezonlar asosida yoritildi. Alisher Navoiy siymosi ham mafkuraviy qoliplardan xoli holda, insoniy va ma'naviy kamolot timsoli sifatida tasvirlandi.

Shu tariqa, mustaqillik davri adabiyotida Navoiy siymosi milliy o'zlikni anglash ramziga aylanish bilan birga, uning hayoti va ijodi xalq taqdiri, til va adabiyot ravnaqi bilan chambarchas bog'liq ekanligi aks ettirildi. Navoiy obrazining badiiy talqini orqali o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqei, milliy g'urur va iftixor tuyg'ulari mustahkamlandi, shuningdek, yosh avlod qalbida ma'naviy-estetik va g'oyaviy qadriyatlarni uyg'otishga xizmat qilindi.

Zamonaviy adabiyotda Alisher Navoiy obrazi ko'proq falsafiy va ramziy mazmunga ega bo'lib, tarixiy voqealar fonida emas, balki shaxsning ma'naviy olami, axloqiy qarashlari va g'oyaviy kamoloti ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu talqinlarda Navoiy siymosi nafaqat tarixiy shaxs sifatida, balki insoniy-axloqiy ideal va milliy ma'naviyat timsoli sifatida tasvirlanadi. Shu orqali zamonaviy adabiyot Navoiy obrazini ijtimoiy tafakkur va ma'naviy-estetik qadriyatlar bilan bog'liq holda yoritadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mustaqillik davri o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazi yangi mazmun va badiiy shakl kasb etdi. U nafaqat tarixiy shaxs sifatida tasvirlanib qolmay, balki milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash, ma'naviy taraqqiyot va axloqiy kamolot g'oyalarini mujassam etgan badiiy timsol sifatida namoyon bo'ldi. Shu orqali Navoiy siymosi o'quvchi va jamiyat ongida milliy qadriyatlar, tarbiyaviy-estetik ideal va ijtimoiy mas'uliyat timsoliga aylanish imkonini oldi.

Bu jarayon Navoiy merosining zamonaviy adabiyot va ijtimoiy tafakkurdagi o'rni tobora mustahkamlanib borayotganini ko'rsatadi. Mustaqillik davri asarlarida Navoiy siymosi quyidagi asosiy badiiy va g'oyaviy xususiyatlar orqali ifodalangan:

Asosiy jihat	Mazmuni va izohi	Adabiy namunalari
Milliy o'zlik ramzi	Navoiy shaxsida milliy g'urur, til va madaniyatning rivojiga sadoqat timsoli	Mustaqillik davri roman va she'riyatlar
Tarixiy xotirani tiklash	Tarixiy shaxs sifatida Navoiy va uning davri voqealari orqali o'tmish bilan bog'lanish	Oybek "Navoiy", Uyg'un va Izzat Sulton dramalari
Ma'naviy va axloqiy kamolot	Navoiy siymosi insoniy fazilatlar, adolatparvarlik va axloqiy ideal bilan boyitilgan	Abdulla Oripov va Erkin Vohidov she'rlari
Ijtimoiy mas'uliyat va adolatparvarlik	Obraz orqali jamiyatdagi adolatsizlik va ma'rifatsizlikka qarshi g'oyalar ilgari suriladi	Sahna asarlari va dramatik talqinlar
Badiiy-estetik uyg'unlik	Tarixiy haqiqat va badiiy fantaziya uyg'unlashgan, o'quvchiga realizm va dramatismni yetkazadi	Roman, drama va she'riyatdagi ramziy-estetik talqinlar

Shu jihatdan, Alisher Navoiy siymosi nafaqat tarixiy xotira, balki milliy-ijtimoiy, ma'naviy-estetik va axloqiy idealsifatida mustaqillik davri adabiyotining asosiy timsoliga aylandi. Ushbu obrazning uzluksiz talqini va doimiy dolzarbligi Navoiy shaxsining umuminsoniy qadriyatlarni ifodalash qobiliyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, u kelajak avlod uchun ham badiiy va ma'naviy ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, badiiy adabiyotlarda Alisher Navoiy obrazi asrlar davomida turli shakl va mazmunlarda talqin etilib kelmoqda. Bu talqinlar har bir davrning ijtimoiy-siyosiy sharoiti, adabiy-estetik qarashlari va ma'naviy intilishlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, Navoiy siymosining turli qirralari o'quvchi ongida turlicha

aks etgan. Zamonaviy adabiyotdagi talqinlarda esa, tarixiy haqiqat bilan birga, uning ma'naviy olami, falsafiy qarashlari va axloqiy kamoloti ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Ushbu obrazning doimiyligi va dolzarbligi, avvalo, Navoiy shaxsining umuminsoniy qadriyatlarini ifodalash qobiliyati, g'oyaviy va ma'naviy merosini yangi avlod ongiga yetkazishdagi salohiyatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, Navoiy siymosi o'zbek adabiyotida nafaqat tarixiy xotira, balki ma'naviy-axloqiy ideal va milliy o'zlik timsoli sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Badiiy jarayonni vizual tarzda ko'rsatish uchun quyidagi jadval Navoiy obrazining zamonaviy va tarixiy talqinlaridagi asosiy badiiy-estetik va g'oyaviy xususiyatlarni tizimli shaklda ifodalaydi:

Asosiy jihat	Tarixiy talqin	Zamonaviy talqin	Badiiy-estetik ahamiyati
Milliy o'zlik	Tarixiy shaxs orqali milliy qadriyatlar	Shaxsiy fazilatlar va milliy g'urur	Milliy o'zlikni anglash va targ'ib qilish
Axloqiy kamolot	Ijodkor va davlat arbobi sifatida	Falsafiy va ma'naviy ideal timsoli	Axloqiy qadriyatlar va tarbiyaviy-estetik idealni shakllantirish
Tarixiy voqelik	Tarixiy manbalar va voqealar	Ichki ruhiy kechinmalar va ramziy tasvir	Tarixiy haqiqat bilan badiiy fantaziyaning uyg'unligi
Ijtimoiy mas'uliyat	Jamiyatdagi adolatsizlikka qarshi	Insoniy-axloqiy qarashlar orqali	Jamiyatni ma'naviy va estetik jihatdan uyg'otish
Badiiy-estetik boylik	Roman va drama janrlarida realizm	She'riyat va falsafiy-estetik talqin	Obrazning dramatik, ramziy va poetik boyligini oshirish

Shu tarzda, Alisher Navoiy siymosi tarixiy shaxs sifatidagi haqiqatni, badiiy-estetik boylik va falsafiy g'oyalarni birlashtiruvchi, milliy o'zlik va ma'naviy-axloqiy ideal timsoliga aylangan. Bu esa uning o'zbek adabiyoti va jamiyat tafakkuridagi o'rnini mustahkamlaydi va Navoiy merosini yangi avlod uchun ham badiiy va ma'naviy ilhom manbaisifatida saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori. Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlash to'g'risida : — Toshkent, 2021 yil 3 fevral.
2. Ashurova G.N. Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazi. — Toshkent, 2023. — 5–6-b.
3. Kakisheva G. *Alisher Navoiy va Turkiy Adabiyot Taraqqiyoti*. — Журнал академических исследований нового Узбекистана, 2025.
4. Muminova M. *Alisher Navoi and Old Uzbek Literary Language*. — JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 2021.

5. Madaeva M.A. Arabisms in Alisher Navoi's Masnavi "Sab'ai Sayyor". — Oriental Journal of Philology, 2025.
6. Navoiy A. *Xamsa*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2002. — To'plam.
7. Oripov A. To'plam, 1-tom. Toshkent, 2000, 150-b.
8. Oybek. *Navoiy*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1944. — Roman.
9. Qayumov A. *Navoiy va adabiy meros*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1998. — Monografiya.
10. Rahmonov N. *Tarixiy roman va badiiy tafakkur*. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2010. — Ilmiy monografiya.
11. Role of National Identity in Alisher Navoiy's Literary Legacy — *Modern Science and Research*, Iyun, 2025.
12. Shokirova H. S. *Alisher Navoi's Khamsa: Publications and Research*. — Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals, Vol. 5, Issue 02, 2025, pp. 5-10.
13. Vohidov.E. *Ishq savdosi*.-T.: Sharq, 201-b.

